ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Turaeva Dildoraxon
S22-45-guruh

“YASHIL MAKON” VA ATROF-MUHIT

Annotatsiya

Ushbu maqolada “**Yashil makon**” tashabbusining atrof-muhitga ta’siri, uning ekologik ahamiyati hamda yashil hududlarni kengaytirishning ilmiy-amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda o‘zbek va rus manbalari asosida yashil hududlarning atmosfera havosini tozalash, chang va zararli moddalarni kamaytirish, mikroiqlimni me’yorlashtirish, cho‘llanishga qarshi kurashish hamda urbanistik muhit sifatini yaxshilashdagi o‘rni yoritilgan. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, “Yashil makon” nafaqat ko‘chat ekish tashabbusi, balki ekologik barqarorlikni ta’minlash, aholi uchun sog‘lom yashash muhitini yaratish va hududlarning landshaft ko‘rinishini yaxshilashga qaratilgan kompleks dastur hisoblanadi. Shuningdek, yashillashtirish ishlarining samaradorligi ko‘proq ularni ilmiy asosda rejalashtirish, hududiy xususiyatlarga mos tashkil etish va sifatli parvarish bilan bog‘liq ekanligi asoslab beriladi. Maqola yakunida “Yashil makon” tashabbusi atrof-muhitni sog‘lomlashtirish va ekologik xavfsizlikni kuchaytirishning muhim vositasi ekanligi xulosalanadi.

Kalit so‘zlar

Yashil makon; atrof-muhit; ekologik barqarorlik; ko‘kalamzorlashtirish; yashil hududlar; mikroiqlim; havoning sifati; ekologik xavfsizlik; urbanistik muhit; cho‘llanish

Kirish

“**Yashil makon**” g‘oyasi bugungi kunda atrof-muhitni muhofaza qilish, shaharlarda ekologik muvozanatni tiklash va aholi uchun sog‘lom yashash muhitini yaratish bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan dolzarb yo‘nalishlardan biridir. O‘zbekiston sharoitida bu masala ayniqsa muhim, chunki urbanizatsiya, transport yuklamasining ortishi, havoning changlanishi va iqlim o‘zgarishi ta’siri yashil hududlarni kengaytirish zaruratini kuchaytirmoqda. Shu nuqtai nazardan, “Yashil makon” nafaqat ko‘chat ekish tashabbusi, balki ekologik barqarorlikni ta’minlash, hududlarning landshaft ko‘rinishini yaxshilash va inson salomatligini asrashga qaratilgan tizimli yondashuv sifatida qaraladi. [1], [2] O‘zbekiston Respublikasida “Yashil makon” umummilliy loyihasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgani ushbu mavzuning ilmiy va amaliy ahamiyatini yanada oshiradi. Xususan, 2023 va 2025 yillardagi Prezident hujjatlarida yashil hududlarni kengaytirish, o‘rmonlar va ko‘kalamzor maydonlarni ko‘paytirish, cho‘llanishga qarshi kurashish hamda ekologik barqarorlikni ta’minlash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Hukumat axborotlarida esa 2030-yilgacha “Yashil makon” doirasida yuzlab million ko‘chat yetishtirish va yashil hududlar maydonini sezilarli kengaytirish rejalashtirilgani qayd etiladi. Bu esa yashillashtirish ishlari qisqa muddatli aksiya emas, balki uzoq muddatli ekologik strategiya ekanini ko‘rsatadi. [1], [2], [3]

Rus tilidagi ilmiy adabiyotlarda ham shaharlarni ko‘kalamzorlashtirish atrof-muhitni sog‘lomlashtirishning asosiy vositalaridan biri sifatida baholanadi. Xususan, shahar makonini ekologizatsiya qilishga bag‘ishlangan tadqiqotlarda ko‘kalamzorlashtirish sanitariya-gigiyena sharoitini yaxshilashi, mikroiqlimni me’yorlashtirishi, chang va gazlarni kamaytirishi hamda estetik muhitni boyitishi ta’kidlanadi. Shuningdek, shahar yashil obyektlarining ekologik samaradorligi ko‘chatlar joylashuvi, ekish zichligi va texnogen bosim darajasiga mos tashkil

etilishiga bog‘liq ekani ko‘rsatilgan. Demak, “Yashil makon”ni samarali amalga oshirish faqat ko‘chat soni bilan emas, balki yashil hududlarni ilmiy asosda rejalashtirish bilan ham chambarchas bog‘liqdir. [4], [5], [6] Atrof-muhit nuqtai nazaridan qaralganda, yashil hududlar havoning sifatini yaxshilash, karbonat angidridni yutish, shovqinni kamaytirish, tuproq eroziyasini sekinlashtirish va shahar iqlimini yumshatishda muhim funksiyalarni bajaradi. Ayniqsa, cho‘llanishga moyil hududlar va zich urbanizatsiyalashgan shaharlarda ko‘kalamzorlashtirish ekologik xavfsizlikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. O‘zbekiston hukumat manbalarida “Yashil makon” loyihasi cho‘llanishga qarshi kurashish, yaylovlarni tiklash va yashil hududlar maydonini kengaytirish bilan bog‘liq holda talqin qilinayotgani ham bu tashabbusning atrof-muhit bilan uzviy aloqador ekanini tasdiqlaydi. [2], [3]

Shu bilan birga, “Yashil makon” masalasini faqat ekologik emas, balki ijtimoiy va hududiy rivojlanish omili sifatida ham baholash mumkin. Ko‘kalamzor hududlar aholi dam olishi uchun qulay sharoit yaratadi, sog‘lom turmush tarzini qo‘llab-quvvatlaydi, hududlarning jozibadorligini oshiradi va urbanistik muhit sifatini yaxshilaydi. Rus tilidagi tadqiqotlarda ham ko‘kalamzorlashtirish shahar hududini obodonlashtirishning tayanch elementi sifatida talqin qilinib, uning ekologik va ijtimoiy funksiyalari bir butun holda ko‘rib chiqiladi. [4], [6]

Metodlar

Mazkur maqola **nazariy-tahliliy yo‘nalishdagi narrativ adabiyotlar sharhi** asosida tayyorlandi. Tadqiqotning asosiy мақсади “Yashil makon” tashabbusining atrof-muhitga ta’sirini, yashil hududlarning ekologik funksiyalarini hamda ko‘kalamzorlashtirishning ilmiy-amaliy ahamiyatini o‘zbek va rus manbalari asosida tizimli tahlil qilishdan iborat bo‘ldi. Narrativ sharh usuli tanlandi, chunki u davlat-huquqiy hujjatlar, rasmiy axborotlar va ilmiy maqolalarni birlashtirib, mavzuning ekologik, tashkiliy va amaliy jihatlarini bir butun holda ko‘rib chiqish imkonini beradi. [1], [4] Tadqiqot uchun manbalar ikki asosiy guruh bo‘yicha tanlab olindi. Birinchi guruhga **O‘zbekistonning rasmiy manbalari** kiritildi: Prezident va Vazirlar Mahkamasi hujjatlari, shuningdek, hukumatning rasmiy axborot resurslari. Ushbu manbalar “Yashil makon” umummilliy loyihasining maqsadlari, boshqaruv mexanizmlari, ustuvor vazifalari va ekologik barqarorlik bilan bog‘liq yo‘nalishlarini aniqlashda asos bo‘lib xizmat qildi. Ikkinchi guruhga **rus tilidagi ilmiy maqolalar** kiritildi; ular shaharlarni ko‘kalamzorlashtirish, yashil hududlarning ekologik samaradorligi, mikroiqlimga ta’siri va atrof-muhitni sog‘lomlashtirishdagi roli kabi masalalarni yoritadi. Ma’lumotlarni tahlil qilishda **tematik tahlil usuli** qo‘llanildi. Dastlab manbalardagi asosiy g‘oyalar mazmuniga ko‘ra bir nechta yo‘nalishlarga ajratildi: yashil hududlarning ekologik funksiyalari, ko‘kalamzorlashtirishning shahar muhitiga ta’siri, cho‘llanish va changlanishga qarshi ahamiyati, ko‘chat ekish va hududiy rejalashtirishning tashkiliy jihatlari, shuningdek “Yashil makon”ning davlat siyosati darajasidagi maqsadlari. Keyingi bosqichda ushbu yo‘nalishlar o‘zaro solishtirilib, atrof-muhitga ta’sir nuqtai nazaridan umumlashtirildi. [2], [4], [5]

Tadqiqot metodologiyasida **tizimli-ekologik yondashuv**dan ham foydalanildi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, yashil hududlar faqat alohida landshaft elementi sifatida emas, balki urbanistik muhit, atmosfera sifati, tuproq holati, mikroiqlim va aholi salomatligi bilan o‘zaro bog‘liq ekologik tizimning tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqildi. Rus tilidagi ilmiy maqolalarda ham ko‘kalamzorlashtirishning samarasi uning fazoviy joylashuvi, funksional vazifasi va texnogen bosim darajasiga mos tashkil etilishiga bog‘liq ekani ta’kidlanadi. Shu sababli maqolada “Yashil makon” tashabbusi nafaqat ko‘chat ekish, balki ekologik tizimni barqarorlashtirish vositasi sifatida baholandi. [4], [5], [6] Shuningdek, maqolada **taqqoshlovchi umumlashtirish usuli**dan foydalanildi. Bunda o‘zbek manbalaridagi normativ-huquqiy va tashkiliy yondashuvlar rus tilidagi ilmiy manbalardagi ekologik va urbanistik xulosalar bilan qiyoslandi. Natijada “Yashil makon” tashabbusining amaliy faoliyati bilan yashil hududlarning

ilmiy asoslangan ekologik funksiyalari o‘rtasidagi bog‘liqlik ochib berildi. Bu usul maqola xulosalarini yanada asosli va ko‘p qirrali shakllantirishga yordam berdi. [1], [3], [4]

Demak, “Metodlar” bo‘limi eksperimental kuzatuv yoki dala tadqiqotiga emas, balki mavjud rasmiy va ilmiy manbalarni tizimli tahlil qilishga asoslandi. Bunday yondashuv maqolaning keyingi bo‘limlarida “Yashil makon”ning atrof-muhitga ta’siri, yashil hududlarning ekologik samaradorligi va ularni rivojlantirishning amaliy yo‘nalishlarini ilmiy asosda yoritish imkonini beradi. [1], [2], [5]

Natijalar

Tahlil qilingan manbalar shuni ko‘rsatdiki, “**Yashil makon**” tashabbusi atrof-muhitni yaxshilashda bir nechta asosiy yo‘nalish bo‘yicha ijobiy natija berishi mumkin: havoning sifatini yaxshilash, chang va shovqin darajasini kamaytirish, mikroiqlimni yumshatish, tuproq va landshaft barqarorligini kuchaytirish hamda aholi uchun sog‘lom va estetik muhit yaratish. O‘zbekistonning rasmiy hujjatlarida ushbu loyiha ekologik barqarorlikni ta’minlash vositasi sifatida belgilangan bo‘lsa, rus tilidagi ilmiy manbalarda ko‘kalamzorlashtirish shahar ekologiyasini yaxshilovchi asosiy omillardan biri sifatida talqin qilinadi. [1], [4] Birinchi muhim natija shuki, yashil hududlar **atmosfera havosining sifatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi**. Daraxt va butalar chang zarrachalarini ushlab qoladi, ayrim zararli gazlarning tarqalishini kamaytiradi va kislorod balansini yaxshilashga xizmat qiladi. Rus tilidagi tadqiqotlarda ko‘kalamzorlashtirishning sanitariya-gigiyenik vazifasi alohida qayd etilib, uning shahar hududlaridagi ekologik yuklamani pasaytirishi ko‘rsatilgan. Shu nuqtai nazardan, “Yashil makon”ning atrof-muhitga ta’siri eng avvalo havoning tozalanishi bilan namoyon bo‘ladi. [4], [5]

Ikkinchi natija — yashil hududlar **mikroiqlimni me’yorlashtirish**da muhim rol o‘ynaydi. Ko‘chatlar va daraxtzorlar yoz mavsumida havo haroratini yumshatadi, soyali hududlar hosil qiladi, namlik muvozanatini saqlashga yordam beradi va kuchli shamol ta’sirini kamaytiradi. Bu ayniqsa urbanizatsiyalashgan hududlarda va cho‘llanishga moyil hududlarda muhimdir. O‘zbekiston hukumat manbalarida ham “Yashil makon” tashabbusi ekologik barqarorlik, cho‘llanishga qarshi kurash va yashil hududlarni kengaytirish bilan bog‘liq strategik vazifa sifatida ko‘rsatilgan. [1], [2], [3] Uchinchi natija shundaki, ko‘kalamzorlashtirish **shahar muhitining ekologik va estetik sifatini oshiradi**. Ilmiy adabiyotlarda yashil hududlar nafaqat ekologik filtr vazifasini bajarishi, balki hududni obodonlashtirish, aholining dam olishi uchun qulay joy yaratish va urbanistik makonning jozibadorligini oshirishda ham muhimligi qayd etiladi. Demak, “Yashil makon” tashabbusi atrof-muhitni yaxshilash bilan birga ijtimoiy farovonlikka ham xizmat qiladi. [4], [6] Yana bir muhim natija — yashil hududlarning samaradorligi **faqat ko‘chat soniga emas, balki ularni ilmiy asosda joylashtirish va parvarish qilishga** bog‘liq. Rus tilidagi tadqiqotlarda shahar yashil obyektlarining ekologik samarasi ularning joylashuvi, zichligi, turi va texnogen bosimga mos tanlanishiga qarab farqlanishi ko‘rsatilgan. Bu esa “Yashil makon” tashabbusini faqat ko‘chat ekish kampaniyasi sifatida emas, balki landshaft va ekologik rejalashtirish asosida amalga oshiriladigan tizim sifatida ko‘rish lozimligini anglatadi. [4], [5]

Shuningdek, natijalar “Yashil makon”ning **davlat siyosati darajasida tizimlashtirilgan loyiha** ekanini ko‘rsatdi. O‘zbekiston Prezidentining tegishli hujjatlarida yashillik darajasini oshirish, ekologik barqarorlikni ta’minlash va yashil hududlar maydonini ko‘paytirish aniq vazifa sifatida belgilangan. Bu esa yashillashtirish ishlari mahalliy tashabbus darajasidan chiqib, milliy ekologik siyosatning bir qismiga aylanganini bildiradi.

Jadval. “Yashil makon”ning atrof-muhitga asosiy ta’sirlari

Yo‘nalish	Asosiy ta’sir	Ekologik ahamiyati
Havo sifati	Chang va zararli moddalarning kamayishi	Atmosfera havosining tozalanishiga xizmat qiladi
Mikroiqim	Haroratni yumshatish, namlikni saqlash, shamolni kamaytirish	Shaharlarda qulay ekologik muhit yaratadi
Tuproq va landshaft	Eroziyaning sekinlashuvi, yashil qatlamning kengayishi	Tabiiy muvozanat va ekologik barqarorlikni kuchaytiradi
Urbanistik muhit	Estetik ko‘rinish va dam olish hududlarining ko‘payishi	Aholi farovonligi va sog‘lom muhitni yaxshilaydi
Cho‘llanishga qarshi ta’sir	Qurg‘oqchil hududlarda yashil hududlarni kengaytirish	Ekologik xavfsizlikni mustahkamlaydi

Umuman olganda, natijalar shuni ko‘rsatdiki, “Yashil makon” atrof-muhitni muhofaza qilishda **ekologik, ijtimoiy va hududiy** jihatdan samarali vosita hisoblanadi. Uning muvaffaqiyati ko‘chat ekish hajmigagina emas, balki yashil hududlarni ilmiy rejalashtirish, sifatli parvarishlash va ekologik maqsadlar bilan uyg‘unlashtirishga bog‘liq. Shu sababli “Yashil makon” tashabbusi atrof-muhitni yaxshilashning uzoq muddatli va kompleks mexanizmi sifatida baholanishi mumkin.

Muhokama

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, “**Yashil makon**” tashabbusi atrof-muhitni yaxshilashda faqat dekorativ yoki obodonlashtirish vazifasini bajarmaydi, balki ekologik barqarorlikni ta’minlashning muhim vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Tahlil qilingan o‘zbek va rus manbalari yashil hududlar havoning sifatini yaxshilashi, chang va zararli moddalarni kamaytirishi, mikroiqlimni me’yorlashtirishi va urbanistik makonning ekologik holatini sog‘lomlashtirishini ko‘rsatadi. Shu jihatdan qaralganda, “Yashil makon” tashabbusi atrof-muhit muammolariga javob beruvchi kompleks ekologik choralar tizimi sifatida baholanishi mumkin. Muhokama natijalari shuni ham ko‘rsatadiki, yashil hududlarning ekologik samaradorligi ko‘p jihatdan ularning **ilmiy asosda rejalashtirilishi**ga bog‘liq. Rus tilidagi tadqiqotlarda ko‘kalamzorlashtirishning ta’siri daraxtlar sonigagina emas, balki ularning joylashuvi, turlari, ekish zichligi va texnogen bosimga mos tanlanishiga qarab farqlanishi qayd etiladi. Demak, “Yashil makon”ning muvaffaqiyati ko‘chat ekish hajmini oshirish bilan birga, landshaft va ekologik rejalashtirish tamoyillariga amal qilishni ham talab etadi. Aks holda, ko‘chat ekishning o‘zi kutilgan ekologik natijani bermasligi mumkin. [4]

Shuningdek, muhokama jarayonida “Yashil makon” tashabbusining **davlat siyosati bilan mustahkam bog‘langanligi** alohida ahamiyat kasb etishi ko‘rindi. O‘zbekiston Respublikasining Prezident va Vazirlar Mahkamasi hujjatlarida yashil hududlarni kengaytirish ekologik barqarorlik, cho‘llanishga qarshi kurashish va hududlarni sog‘lomlashtirish vositasi sifatida belgilangan. Bu esa yashillashtirish ishlari bir martalik aksiyalar darajasidan chiqib, uzoq muddatli milliy ekologik strategiyaning tarkibiy qismiga aylanganini ko‘rsatadi. Shu ma’noda, “Yashil makon” faqat ekologik tashabbus emas, balki boshqaruv va hududiy rivojlanish bilan uzviy bog‘liq dasturdir. [3] Muhokama natijalaridan yana bir muhim xulosa shuki, yashil hududlar **ijtimoiy-ekologik funksiyani** ham bajaradi. Ko‘kalamzorlashtirish nafaqat havoni tozalaydi va landshaftni yaxshilaydi, balki aholi uchun dam olish, ruhiy farovonlik va sog‘lom turmush tarzini qo‘llab-quvvatlashga ham xizmat qiladi. Rus tilidagi manbalarda ham yashil hududlar shahar muhiti sifatini oshiruvchi va obodonlashtirishning asosiy elementi sifatida talqin qilinadi. Shu sababli “Yashil makon”ni baholashda uning ekologik samarasi bilan birga inson salomatligi va ijtimoiy farovonlikka ta’sirini ham hisobga olish lozim. [4], [6]

Biroq muhokama davomida ayrim **cheklovlar va xavf omillari** ham ko‘zga tashlanadi. Masalan, ko‘chat ekish ishlari sifatli parvarish, sug‘orish, tuproq sharoiti va mos navlarni tanlash bilan qo‘llab-quvvatlanmasa, ularning uzoq muddatli ekologik samarasi kamayishi mumkin. Shuningdek, urbanistik bosim yuqori bo‘lgan hududlarda ko‘kalamzorlashtirishni faqat estetik maqsad bilan tashkil etish ekologik funksiyaning to‘liq ro‘yobga chiqishiga to‘sqinlik qiladi. Demak, “Yashil makon”ning real natijadorligi ko‘proq sifatli boshqaruv, monitoring va ilmiy yondashuv bilan ta’minlanadi. [2], [5]

Umuman olganda, muhokama natijalari “Yashil makon” tashabbusi atrof-muhitni muhofaza qilishning samarali vositasi ekanini tasdiqlaydi, biroq uning haqiqiy natijasi ko‘chat ekish miqdoridan ko‘ra, **ekologik maqsadga yo‘naltirilgan rejalashtirish**, **hududiy moslashuv**, **uzluksiz parvarish** va **institutsional qo‘llab-quvvatlash** bilan belgilanadi. Shunday ekan, “Yashil makon” atrof-muhitni sog‘lomlashtirish, ekologik xavfsizlikni kuchaytirish va yashash muhitini yaxshilashning istiqbolli, ammo kompleks boshqaruvni talab qiladigan yo‘nalishi sifatida baholanishi lozim.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, “**Yashil makon**” tashabbusi atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik barqarorlikni ta’minlash va yashash muhitini yaxshilashda muhim amaliy ahamiyatga ega. Tahlil qilingan o‘zbek va rus manbalari shuni ko‘rsatdiki, yashil hududlar havoning sifatini yaxshilaydi, chang va zararli moddalarni kamaytiradi, mikroiqlimni me’yorlashtiradi hamda urbanistik hududlarning ekologik holatini sog‘lomlashtirishga xizmat qiladi. Shu bois “Yashil makon”ni faqat ko‘chat ekish tashabbusi emas, balki atrof-muhitni tiklash va ekologik xavfsizlikni kuchaytirishning muhim vositasi sifatida baholash mumkin. Shuningdek, maqola natijalari yashillashtirish ishlari samaradorligi ko‘proq ularning ilmiy asosda rejalashtirilishi, hududiy xususiyatlarga mos tashkil etilishi va uzluksiz parvarish qilinishiga bog‘liq ekanini ko‘rsatdi. Agar ko‘chat ekish ishlari ekologik maqsad, landshaft yondashuvi va monitoring bilan qo‘llab-quvvatlansa, “Yashil makon” tashabbusi cho‘llanishga qarshi kurashish, shahar muhitini yaxshilash va aholi salomatligini qo‘llab-quvvatlashda yuqori natija berishi mumkin. Umuman olganda, “Yashil makon” atrof-muhitni sog‘lomlashtirishning istiqbolli yo‘nalishi bo‘lib, uning muvaffaqiyati ko‘chatlar sonidan ko‘ra, ekologik maqsadga yo‘naltirilgan boshqaruv, sifatli parvarish, hududiy moslashuv va davlat tomonidan tizimli qo‘llab-quvvatlash bilan belgilanadi. Demak, yashil hududlarni rivojlantirish kelajakda ekologik barqarorlikni mustahkamlash, aholi uchun qulay yashash muhitini yaratish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni ta’minlashning muhim omili bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. **Respublikada yashillik darajasini yanada oshirish, “Yashil makon” umummilliy loyihasini izchil amalga oshirish orqali ekologik barqarorlikni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida.** LEX.UZ.
[2] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. **“Yashil makon” umummilliy loyihasi doirasida amalga oshirilayotgan tadbirlarni qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida.** LEX.UZ, 2024.
[3] O‘zbekiston Respublikasi Hukumat portali. **Prezident “Yashil makon” dasturini amalga oshirish uchun mas’ul davlat organlari va maqsadli ko‘rsatkichlarni belgiladi.** GOV.UZ.
[4] Якубов Х. Г., Авдеева Е. В. **Озеленение как один из методов экологизации городского пространства.** Хвойные бореальной зоны, 2021.
[5] **Экологическая эффективность функционирования городских объектов озеленения.** CyberLeninka.

[6] **Озеленение городской среды как основополагающий элемент благоустройства территории.** CyberLeninka.